

Mednacionalni in medetnični konflikti v Jugoslaviji

Izhodišča za razpravo o mednacionalnih konfliktih v Jugoslaviji

Razglabljanja o sodobnih mednacionalnih konfliktih v Jugoslaviji, kot se kažejo v Sloveniji, je potrebno usmeriti v nekaj temeljnih izhodišč:

1. Jugoslavijo sestavljajo majhni narodi – vendar eni številčnejši od drugih – in različno številčne narodnosti, z različno zgodovino, različnimi kulturami, vrednotami, civilizacijo, državotvorno tradicijo uveljavljanja nacionalnih držav ipd., kar govori o zapletenih procesih medsebojnega približevanja in sodelovanja, pa tudi o težavah vključevanja tega pestrega etničnega mozaika v integracijske svetovne procese. Precejšnji deli jugoslovanskih narodov in narodnosti živijo kot avtohtone etnične skupine zunaj okvirov Jugoslavije (npr. v raznoterih državah, ki mejijo na Jugoslavijo), številne in pogoste pa so tudi klasične in sodobne emigracije iz Jugoslavije, k siromašijo narodno bit njenih narodov in narodnosti.

2. Jugoslavija doživlja zapoznele procese modernizacije, to je prehod iz predindustrijske v industrijsko družbo in minimalne zasnove uveljavljanja nekaterih značilnosti postindustrijskih družb. Oba procesa sta spričo različne stopnje razvitosti narodov in narodnosti Jugoslavije neenakomerno prisotna v posameznih nacionalnih področjih Jugoslavije, glede na evropski prostor pa izrazito kasnita.

3. Jugoslavijo pretresa izrazita kriza celotnega družbenega sistema, ki jo je mogoče razumeti kot dolgotrajnejšo celovito ekonomsko, politično in socialno krizo njenega obstoječega, tako imenovanega samoupravnega – socialističnega sistema, katere del so tudi mednacionalni odnosi. Politični administrativni monistični sistem, ki je že dalj časa preživel, je zavrhl ekonomski in demokratični razvoj, pa tudi uveljavljanje humanejših medčloveških odnosov.

Različni jugoslovanski narodi

Zgodovinska pogojenost različnosti jugoslovanskih narodov in narodnosti govori o obstoju najmanj treh kultur in načinov življenja. Severozahodni narodi so blizu zahodnoevropski, pa tudi katoliški kulturi. Jugovzhodni deli pa so ob zahodnoevropskih vplivih podvrženi še vplivom vzhodne Evrope. Balkana, bližnje Azije, pravoslavne in islamske kulture. Ti načini življenja so izrazito različni, pa tudi nasprotujoči ter prepleteni s tradicionalnimi zgodovinskimi konflikti in spopadi, ki so bili še očitni v obdobju II. svetovne vojne. V okviru teh treh temeljnih kultur in

* dr., prof. FSPN

načinov življenja srečujemo še številne druge, posebne etnične kulture. Za Jugoslavijo gotovo velja splošno načelo nacionalizma, da je kultur preveč, avtonomnih političnih tvorb pa premalo, ko so se izkazali procesi unifikacije preko vsiljene asimilacije, ali unitarizma, kot neuspešni.

Na ozemlju sedanje Jugoslavije se srečujemo z različnimi podedovanimi izvori nacionalizmov. Tu so ostanki habsburškega nacionalizma. Ta nacionalizem južno-slovanskim narodom ni dopuščal dostopa do moči, višje izobrazbe in kulture, ki so se osredotočale okrog dominantnega naroda. Intelektualci podrejenih narodov so svoje narode prebujali, zavračali asimilacijo (na Slovenskem pisateljji) in spodbujali prehode ljudske kulture v višje kulturne dosežke. Zaradi tega ni presenetljiva izrazita občutljivost Slovencev za svojo kulturo in jezik in razumljivo je njihovo visoko vrednotenje kulture, s pomočjo katere so se ohranili kot izjemno maloštevilčen narod pred vsemi napadi asimilacije. Zaradi dolgotrajnih in zapletenih procesov prehoda naroda v nacijo (pridobitev državnosti) so vsidrane težnje po politični avtonomiji. Hkrati pa seveda obstaja tradicionalna navezanost na zahodnoevropsko kulturo in način življenja. Zaradi tega so danes močne težnje po modernizaciji, tržni ekonomiji, prestrukturiranju gospodarstva, krepitvi manjšega podjetništva, uveljavitvi političnega pluralizma, pravic in svoboščin, pravne države, civilne družbe, nacionalne avtonomije, asimetrične federacije, pa tudi pojavi konfederativnih tendenc ipd.

Vzhodni balkanski nacionalizem je nastajal v kaotičnem področju, z mnogimi spopadi z zavojevalci in okupatorji, kjer so obstojali številni plemenski ostanki, zapleten razvoj višje kulture, na katero so vplivali različni navzkrižni kulturni elementi. Kar zadeva vplive tega tipa nacionalizma, prav tako ne gre prezreti pomena kulture in politične suverenosti v sedanjosti. Vidne pa so tudi unitaristično centralistične tendence, ki se vlečejo vse od stare Jugoslavije naprej, zasnovane na državotvorni tradiciji, sedaj formulirane v zahtevi po močni federaciji, z znaki administrativne prisile kot sredstva reševanja iz krize in kaotičnosti. Tako tudi težnje po planskem tržnem gospodarstvu, uveljavljanju velikih integracijskih jugoslovanskih podjetij, centralni državni intervenciji in uravnilovki na jugoslovanski ravni, omejenem političnem pluralizmu ipd. V teh političnih težnjah so protislovja, katerih izvore moremo iskati v navzkrižju različnih tradicionalnih kulturnih elementov.¹

Jugoslovanski narodi so vsi številčno majhni, vendarle so različno veliki, to pa je še posebej pomembno tudi za narodnosti (nacionalne manjšine). Zaradi različne velikosti narodov prihaja do kršitev enakopravnosti jezikov, do različnih informacijskih in komunikacijskih možnosti, do problemov celovitosti razvoja, do različnih učinkov političnih pritiskov in do razlik v uveljavljanju odločitev na zvezni ravni.

Različna velikost jugoslovanskih narodov in narodnosti narekuje uveljavljanje sodobnega načela medetničnih odnosov, ki temelji na avtonomiji manjšin. Zato načelo se izrazito zavzema Slovenija, ki se čuti ogrožena ob morebitnem prodoru nasprotnega načela: en človek en glas, kar pomeni prevlado številčno večjih narodov in omejitev nacionalnih suverenosti.

Različne težnje enega ali drugega nacionalizma, ki more biti različno vrednoten v okviru lastnega naroda in v mednacionalnih odnosih, so odvisne od tradicije, razvojne stopnje, velikosti naroda, njegovih državotvornih tradicij, etnične heterogenosti ali homogenosti federalnih enot ipd.

¹ A. Gellner: Nations and Nationalism, Basil Blackwell, Oxford 1984, str. 88–109.

D. Buvač: Ni vse zlato kar se svetli. Vzhodna in zahodna reformna fronta, sobotna priloga Dela, 7. I. 1989, str. 20.

V posameznih predelih manj razvitih področij Jugoslavije – južnih in vzhodnih – pa tudi v nekaterih delih razvitejših severnih in zahodnih območij Jugoslavije se kažejo mnogi znaki tradicionalnega ruralnega načina življenja in začetne industrializacije z nizko delitvijo dela ter klasično razredno strukturo, kjer prevladujejo materialni problemi preživetja, hierarhija, koncentrirana politična moč, različne oblike izkoriščanja, omejena mobilnost, poudarjeni pomen prirojenega statusa, antagonistični konflikti, pomen institucionaliziranosti, ideologij in politične organiziranosti, revolucionarne oblike družbenih sprememb ter učinkovanje deviantnih strukturalnih in mobilnostnih dejavnikov. Ob nizki delitvi dela in klasični razredni strukturi so počasni in nerazviti procesi specializacije, sinhronizacije, koncentracije, mobilnosti, odprtosti, pluralizma. V manj razvitih okoljih se srečujemo z delno pismenostjo in tudi z nepismenostjo, z nizko kulturno ravnojo in s tradicionalno konservativnostjo.²

Procesi, značilni za industrializacijo, modernizacijo: delitev dela, standardizacija, sinhronizacija, specializacija, koncentracija, pa tudi mobilnost, so se neenakomerno razvijali glede na stopnjo razvitosti Jugoslavije. To pomeni, da je modernizacija naletela na manjše ovire v okoljih, ki so se s tem načinom življenja srečala že pred II. svetovno vojno, težavnejši pa je bil prodor modernizacije v nerazvitih okoljih Jugoslavije, v katerih je dominiral predindustrijski način življenja.

Dodatne težave prehoda Jugoslavije v modernizacijo so se kazale v tem, ker so bile stopnje njene različne razvitosti določene z etničnimi in republiškimi mejami. Počasen prehod v modernejšo industrijsko družbo je viden v ekonomski zaostalosti, ohranjanju nepismenosti, v nezadostni kvaliteti izobraževalnega šolskega sistema, v nerazvitih komunikacijah in kulturah ter v številnih nerešenih političnih problemih: dominacija političnega monizma, nedemokratični in administrativni sistem, nespoštovanje človekovih pravic, fiktivna samouprava, nekohezivna federacija.³ Nerazvita okolja so se počasi in necelovito modernizirala, modernizacija je bila učinkovitejša v razvitejših okoljih.

Med zavore hitrejše modernizacije štejemo ob neučinkovitem administrativnem sistemu tudi egalitaristično ideologijo. Upravnilovski egalitarizem se je posebej uveljavil v nerazvitih okoljih, kjer se je povezoval s politično ideologijo centralističnega unitarizma. Tudi sicer moremo reči, da je ideologija egalitarizma, majhnih, nestimulativnih razponov osebnih dohodkov močno zasidrana v Jugoslaviji in kaže na počasnost uveljavljanja procesov modernizacije.⁴

Med političnimi problemi, zaradi katerih so procesi modernizacije počasi tekli, je treba omeniti razlike v prehodih posameznih jugoslovanskih narodov v nacije in pa različno odprtost narodov Jugoslavije in njihovo povezanost z Zahodno Evropo, ali vzhodnimi socialističnimi družbami, arabskimi družbami in drugimi družbami.

Zaviranje procesov modernizacije, ki zadevajo mednacionalne odnose je bilo

² P. Jambrek, N. Toš idr.: Projekt istraživanja: Klasno biće savremenog jugoslovenskog društva, RI FSPN Ljubljana, str. 56.

A. Toffler: Tretji val, po F. Žlc, Časopis za kritiko znanosti, 85/86 – 1986, str. 22–23.

³ J. Goričar: Žarišče globalnih konfliktov v Jugoslovanski družbi, v: Razprave in zapisi, Založba Obzorja, Maribor 1979, str. 191–202.

⁴ P. Jambrek, Slovenija 2000, Nova revija 37–38/85, str. 601–609, Nova revija 39–40/85, str. 902–908.

J. Županov: Industrijalizem i egalitarizam, Sociologija 1/71.

J. Županov: Problemi društvene nejednakosti u socijalizmu, Gledišta 1–2/1976.

pogojeno tudi s politično ideologijo, po kateri so bili nacionalni problemi s socialistično revolucijo v Jugoslaviji rešeni. Nacionalnim konfliktom se ni posvečalo pozornosti, ti se niso sproščali, marveč so obstajali kot latentni konflikti, ali kot tenzije. Nacionalni konflikti kot manifestacije posebnega, se ob dominaciji splošnih interesov izgradnje socializma, uveljavljanju razrednih interesov proletariata ipd., niso mogli izražati. Različni nacionalni pogledi so bili moteči za monistično politično usmerjenost in za enotnost Jugoslavije. Čeprav je Jugoslavija zgradila federacijo in zagotovila omejeno avtonomijo narodom in narodnostim ter jim omogočila kulturni obstoj in razvoj, je v svojem političnem sistemu dajala večji pomen razrednemu (socialistična revolucija) kot nacionalnemu. Treba je reči, da je ta ideologija začela zgubljeni na pomenu in, da so se sčasoma začeli oblikovati ideološki pogledi o dialektičnem razmerju med razrednim in nacionalnim, kar govori o relativni samostojnosti nacionalnega. Socialistična revolucija s spremembo razredne strukture ne reši avtomatično tudi nacionalne probleme in narodu kaže pripisovati trajnejši značaj. S tem se opušta tudi ideologija o odmiranju narodov. Etničnost doživlja transformiranje, je pa trajnejši pojav. O izrazitejši transformaciji ali morebitnem odmiranju je mogoče govoriti v zvezi z nacijami (narodi s svojimi državnimi okviri), ki predstavljajo obliko odtujevanja od ljudi, glede na hierarhične odnose, koncentrirano politično moč ipd.⁵

Težaven prehod od kvazitradicionalne in centralne karizmatične oblasti k moderni oblasti

V mednacionalnih odnosih Jugoslavije, zasnovanih na centralizirani in decentralizirani moči politokracije in politične birokracije ter monistični ideologiji, so bili konflikti v latentnem stanju tudi zaradi obstoja elementov nekakšne tradicionalne in karizmatične oblasti. Vidni znaki kvazitradicionalne oblasti so bili: podaništvo, pokorščina do nosilcev moči, njihova samovolja zaradi neučinkovanja kontrole, obstoj privilegijev, nezadostno upoštevanje formalnih pravnih norm ipd. Kvazitradicionalne oblike oblasti, ki so nastajale v decentraliziranih federalnih in drugih enotah, so bile vzpodbujevane po centralni karizmatični oblasti, iz katere so izhajala revolucionarna vzburljenja in sprotne urejanje mednacionalnih odnosov ter potiskanje nekaterih manifestacij nacionalnih konfliktov v latentna stanja. Kvazitradicionalna decentralizirana oblast je navduševala narode in narodnosti z idejo o enkratni, še nikjer doseženi urejenosti mednacionalnih odnosov. Razlog, da govorimo o kvazitradicionalni decentralizirani oblasti je v tem, da je ta oblast v kombinaciji s centralno karizmatično oblastjo bila tej podrejena in zato ter zaradi revolucionarne usmerjenosti, ni upoštevala tradicij, je pa bila po svojem načinu delovanja nemoderna, tradicionalna. Če so se pojavljali posamezni vplivnejši nacionalni voditelji, ki so poudarjali pomen nacionalnih interesov, so padli pod udar političnih čistk.

Po koncu karizmatične oblasti je izbruhnila kriza, katere začetki segajo že v prejšnja obdobja 70-let. S krizo se ne konča le obdobje karizmatične centralne oblasti, marveč se začenjajo podirati tudi značilnosti kvazitradicionalne decentralizirane oblasti. Latentni nacionalni konflikti se transformirajo v manifestne, zao-

⁵ R. Rizman: Marksizem in nacionalno vprašanje, CZ, Ljubljana 1980, str. 110–154, 192–209, 249–253, 278–285, 291–301.

T. Hribar: Gentilizem in antigentilizem, v: Slovenija v jugoslovanski federaciji, FSNP, Ljubljana 1987, str. 143–155.

strene, z njimi vred pa se kažejo kot izhodi iz vsesplošne krize s težnjami po modernizaciji gospodarstva (trg) tudi težnje po modernizaciji oblasti. Procesi modernizacije oblasti pa so težavni in zapleteni. V mislih imamo uveljavljanje načel pravne države, zakonitosti, sprejemanje odločitev po pretehtanih procedurah, učinkovito javno kontrolo oblasti, tekmovanje različnih programov, zagotavljanje političnih pravic in osebnih svoboščin ipd. Prehod tradicionalne in karizmatične oblasti v moderno oblast je v večnacionalni Jugoslaviji težaven tudi zaradi obstoja kolizije med tradicionalnimi religioznimi, moralnimi, običajnimi, različnimi etničnimi normami in številnimi, dokaj unificiranimi pravnimi normami, ki se ne spoštujejo zaradi njihove preštevilčnosti in nespecificiranosti. Moderna oblast je skorajda anonimna, neosebno institucionalizirana, nič ne obljublja in ne navdušuje, kar je bilo značilno za prejšnjo karizmatično centralno oblast in kvazitradicionalno oblast. Sedanja oblast, ki bi se rada premaknila k modernejši oblasti, je nepriljubljena, ker skuša uveljaviti restriktivne ukrepe, nujne za izhod iz krize, ki vzbujajo revolt, hkrati pa tudi nezaupanje zaradi neuspešnosti pri reševanju dolgotrajne krize. Išče se prostor za razmah svobodnejšega, neformalnega, individualnega in posebnega narodnega delovanja. Med nacionalnimi (republiškimi) oblastmi prihaja do konfliktov in pojavov nacionalizma, s katerimi regionalne oblasti utrjujejo svojo popularnost. V manj razvitih okoljih so pozicije kvazitradicionalne, klasične, nedemokratske oblasti močne in vidne so težnje, da zavrejo procese modernizacije oblasti in, da razširijo gornji tip oblasti po vsej Jugoslaviji. Uveljavljanje modernizacije oblasti v krizi je zares težaven proces.⁶

Redki zametki postindustrijskega družbenega razvoja

Znaki postindustrijskega razvoja v Jugoslaviji so redki. To je vidno v zastareli tehnologiji, ekološki neodgovornosti, neučinkoviti organizaciji dela, birokratski počasnosti, organizacijski zastarelosti, v institucionalni togosti, v nerazvitosti celovitega pluralizma, v pomanjkljivi informiranosti, v omejeni iniciativnosti in inovativnosti, v vsesplošni neučinkovitosti, neobstojnosti avtonomnejšega samoregulatornega odločanja, institucionalni nefleksibilnosti in v priprtosti prostora za razmah neformalnih dejavnosti. Ob tem velja še opozoriti, da se v jugoslovanski družbi vse premalo posveča pozornost znanju in procesom kooperacije, na katerih sloni teamsko delo, nujno za uveljavljanje integracije pluralizma. Problematična je odprtost jugoslovanskega sistema v širši družbeni prostor. Medtem, ko se Jugoslavija še ubada s problemi, kako zagotoviti demokratično načelo vladavine večine, s kritiko in nadzorom ter ustreznimi političnimi pravicami ter kako uveljaviti legitimnost oblasti, kar je značilnost industrijskih družb, pa ostaja še precej oddaljena od političnih načel, ki bi se morali uveljaviti v postindustrijskih pluralističnih družbah. Ta temeljijo na priznavanju avtonomije političnih manjšin. Federativna ureditev sicer priznava za nekatera pomembna vprašanja načelo konsenza, ki služi za zaščito majhnih narodov, vendar avtonomija narodov in etničnih manjšin v politični praksi ni zadovoljivo urejena, kar odseva v majhni kohezivnosti in notranji integraciji Jugoslavije. S tem se odpira problem enakopravnosti narodov in narod-

⁶ P. Klinar: Družbena moč – strukturni in mobilnostni pojav. RI FSPN, Ljubljana 1988, str. 12–20.

I. Kuvačić: Moč, v: Sociologija, Školska knjiga, Zagreb 1979, str. 120–128.

M. Weber: Legitimni red i tipi avtoritete, v: T. Parsons idr., Teorije o društvu I., V. Karadžić: Beograd 1969, str. 220–230.

G. Simmel: O nadređenosti i podređenosti, v: Teorije o društvu, V. Karadžić, Beograd 1969, str. 518–528.

nosti (etničnih skupin), razvitosti medsebojnih komunikacij, tolerance, medsebojnega tekmovanja, kooperacije, integrativne delitve dela, prostovoljnega prilagajanja skupnemu in ohranjanju ter razvijanju posebnega – etničnega.⁷

Odsev nerazvitosti elementov postindustrijske družbe v Jugoslaviji je njena nizka stopnja strukturiranja: nerazvita intra in interrazredna stratifikacija, kvazirazredni pojavi (nerazvita moderna razredna struktura, neorganizirani socialni agregati) in neprehodnost razredne v slojevsko strukturo, kot višjo razvojno stopnjo. Omenjena socialna struktura ni vzpodbudna za uveljavljanje etničnega pluralizma, avtonomije manjšin, vzpodbuja pa manipuliranje ter širjenje regresivnih nacionalizmov in konfliktov v mednacionalnih odnosih.⁸

Ker je Jugoslavija konglomerat predindustrijske in industrijske (moderne) družbe z minimalnimi znaki njenega postindustrijskega (postmoderne) razvoja, je to tudi vidno v njenih mednacionalnih odnosih. V manj razvitih okoljih Jugoslavije so omejene možnosti za uveljavljanje etnične enakopravnosti, za nadomeščanje etnične stratifikacije s socialno stratifikacijo, za omejevanje agresivnega, regresivnega nacionalizma ter za njegovo nadomeščanje z oblikami liberalnejšega nacionalizma. Pojavlja se široka socialna baza za pojave regresivnega nacionalizma. V teh okoljih se kaže inkongruenca med sistemsko in socialno integracijo, ki temelji na narodni integraciji. Procesi adaptacije – kulturnega pluralizma ostajajo nerazviti, širijo in poglobljajo pa se dezintegracijski konflikti, nasprotovanja, diskriminacije, prisilna asimilacija, unitarizem, socialna dezorganizacija in patologija. Vse etnične skupine se v teh okoljih težko uveljavljajo in preraščajo v skupnosti. V razvitejših okoljih Jugoslavije je več možnosti za uveljavljanje etnične enakopravnosti, procesa liberalnejšega nacionalizma, zmanjševanje inkongruence med sistemsko in socialno integracijo, za razvijanje konjunktivnih in za omejevanje disjunktivnih procesov ter za razvijanje etničnih skupnosti.

Družbena kriza in kriza mednacionalnih odnosov

Znano je, da je sodobna kriza univerzalen pojav, ki zadeva ekonomske, politične, socialne, ideološke dimenzije. To pomeni, da je jugoslovanska kriza hkrati tudi kriza mednacionalnih odnosov. Ekonomski, politični in drugi krizni pojavi odsevajo v krizi mednacionalnih odnosov in sama kriza mednacionalnih odnosov se kaže v raznoterih ekonomskih in političnih odnosih. Kriza jugoslovanskega administrativnega, politično monističnega sistema pospešuje mednacionalne konflikte, hkrati pa utrjuje narodno in nacionalno homogenizacijo. Mogoče je reči, da prihaja do sistemske jugoslovanske dezintegracije, do razpadanja ekonomskega in političnega subsystema, do izrazite polarizacije med informacijskimi sredstvi na nacionalnih temeljih in hkrati do socialne integracije na narodnih temeljih. Tej socialni narodni integraciji sledijo tudi nacionalne politokracije, ki skušajo hkrati doseči sistemsko nacionalno integracijo, nekatere tudi s pritiski na druge narode, kar vse skupaj zaradi različnih razvojnih konceptov izrazito deluje na federativni jugoslovanski sistem dezintegracijsko. Se pa med sistemsko nacionalno in narodno socialno integracijo pojavljajo procesi inkongruence, ker nacionalni sistem ven-

⁷ J. Makarovič: Družbena neenakost in logika zgodovine, v: Stratifikacijske analize sodobnih družb, Slovensko sociološko društvo, Ljubljana 1988, str. 323–349.

V. Rus: Stara in nova paradigma demokracije, Naši razgledi, Razgledi po domovini, 26. 8. 88, str. 500–501.

⁸ P. Klinar: Družbena kriza in raziskovanje razredov ter slojev v jugoslovanski družbi, v: Stratifikacijska analiza sodobnih družb, Slovensko sociološko društvo, Ljubljana 1988, str. 232–253.

darle dominira nad posameznikom in mu ne zagotavlja dovolj političnih pravic in osebnih svoboščin. Moremo govoriti o krizi jugoslovanske systemske integracije zaradi nasprotujočih si razvojnih konceptov nacionalnih sistemov. Dokaj unificiran jugoslovanski politični sistem ni upošteval zgodovinskih razlik in stopenj razvoja v posameznih nacionalnih okoljih, kar je pripeljalo do krize političnih, ekonomskih in drugih institucij, do krize nacionalnih sistemov in do inkongruence med socialno in systemsko nacionalno integracijo, ki se začenja manifestirati v različnih alternativnih, neformalnih, množičnih gibanjih in protestih. Na jugoslovanski ravni tako prihaja do inkongruence med jugoslovansko systemsko integracijo in nacionalnimi systemskimi integracijami in do inkongruence med jugoslovansko systemsko integracijo in socialnimi, etničnimi integracijskimi procesi.⁹

Etnični konflikti

S krizo medetničnih odnosov zadevamo na etnične konflikte, ki morejo razvijati intraetnično (narodno) kohezivnost in interetnično (mednacionalno) razdeljenost. V Jugoslaviji se zdi, da sedanji notranje etnični (narodni) odnosi, ki jih vzpodbujajo nacionalizmi, utrjujejo konjunktivne odnose in preprečujejo izbruhe širših socialnih protestov zaradi kriznih razmer, dočim v medetničnih (mednacionalnih) odnosih ti procesi sprožajo konflikte. Povečani obseg medetničnih konfliktov in naraščanje njihove intenzivnosti utrjuje notranjo etnično (narodno) kohezivnost. Intra- in interetnični odnosi so neskladni. Mednacionalni konflikti nekoliko omejujejo socialne razredne konflikte, za razmah katerih so v težavnih kriznih časih v Jugoslaviji ugodni pogoji. Hkrati pa mednacionalni konflikti po etničnih linijah razdelijo družbene razrede in socialne kategorije, katerih homogenost je načeta.

Procesi začetnih uveljavljanj demokratičnega pluralizma v razvitejših okoljih Jugoslavije so sicer vzpodbudni za razvoj mednacionalnih odnosov. Ni pa mogoče izključiti neskladja med notranjim pluralizmom in medetničnimi odnosi zaradi različnih razvojnih konceptov. Ker se v vseh segmentih družbe ne kažejo pluralistične tendence, (npr. le v ekonomskem, ne pa tudi v političnem), ne celovitosti pluralističnih tendenc v nekaterih okoljih Jugoslavije obetajo mednacionalne konflikte s tistimi okolji, ki se zavzemajo za celovit razvoj pluralizma.

Pomembno področje mednacionalnih konfliktov v Jugoslaviji predstavljajo odnosi med avtohtonimi in imigrantskimi skupinami, ki so etnično različne od avtohtonega prebivalstva. Pri avtohtonem prebivalstvu nastajajo občutki ogroženosti in tudi diskriminacijska ravnanja proti imigrantom, s katerimi se skušajo zaščititi pred njihovimi tekmovalnimi podvigi.¹⁰ Imigranti pa doživljajo deprivilegiranost, asimilacijo in omejene možnosti za uveljavljanje etničnega pluralizma.

Na medetnične (mednacionalne) konflikte vpliva seveda notranja struktura in kultura etničnih skupin, ki so v medsebojnih interakcijah. Socialna struktura jugoslovanskih narodov in narodnosti se razlikuje glede na že omenjene razlike v pro-

⁹ H. Hoffman – Nowotny: *Social Integration and Cultural Pluralism*, XI. World Congress of Sociology, New Delhi, 14.–18. VIII. 1986.

P. Kliner: *Phenomena of Incongruence in Communication of Ethnic Minorities*, v: *Minority Languages and Mass Communication*, The Slovene Association of Applied Linguistics, Ljubljana 1987, str. 7–13.

¹⁰ J. Rex: *Race and Ethnicity*, Open Univ. Press, Milton Keynes 1986, str. 84–87, 91–97.

S. Wallman: *The Application of Anthropological Theory*, v: D. Masson, J. Rex: *Theories of Ethnic and Race Relations*, Cambridge Univ. Press, 1986.

cesih modernizacije, različne kulture, velikost narodov in njihovo državotvorno tradicijo. Zaradi tega je medsebojno informiranje in komuniciranje težavno ter zapleteno. Ni slučajno, da se širi veliko negativnih stereotipov o drugih narodih in narodnostih, da je veliko dezinformacij, kar vzpodbuja medsebojno etnično distanco, regresivne nacionalizme in druge pojave socialne dezorganizacije in tudi patologije. Pot do uveljavitve etničnega pluralizma bo dolgotrajna in zapletena.

Glede na različno razvitost jugoslovanskih narodov je treba pri raziskavi mednacionalnih konfliktov upoštevati še makrosociološki konfliktni model, ki temelji na ideji o periferiji: surovinskih bazah in rezervarjih delovne sile v nerazvitih okoljih in o centru: razvitih okoljih, ki izkoriščajo surovinsko bazo in delovno silo nerazvitih, ki jim predstavljajo tržišča za njihove proizvode. To so pogledi nerazvitih, ki rojevajo mednacionalne konflikte. Obratno pa razviti trdijo, da odteka prevelik delež solidarnostnih sredstev, administrativno določenih, za razvoj nerazvitih, kjer se neproduktivno potrošijo, zaradi česar je akumulacija razvitejših že tako načeta, da ogroža njihov razvoj.¹¹

V medetničnih konfliktih, kot tudi pri drugih konfliktih, se zastavlja temeljni problem, kako dezintegrativne, rušilne konflikte spremeniti v integrativne konflikte. Ti konflikti pomenijo sprožanje medsebojnih napetosti, prehajanje latentnih v manifestne konflikte, spopadanje idej, sprotno reševanje problemov, uveljavljanje razvojnih sprememb. V sedanji krizi jugoslovanskih mednacionalnih odnosov, mednacionalni konflikti v glavnem ostajajo na ravni dezintegracijskih konfliktov, kar bo vidno iz prikaza empiričnih ugotovitev. Napetosti se premalo sproščajo in ni na voljo dovolj sredstev za prehode pomembnih latentnih v manifestne konflikte. Naraščajoči manifestni konflikti ne doživljajo konfrontacij, ki bi vodile do učinkovitega reševanja, številni pomembni konflikti se odlagajo in daje se prevelik pomen marginalnim konfliktom. Postopki in sredstva za sprožanje konfliktov in njihovo sprotno reševanje so nerazviti. Hkrati niso razviti kriteriji, ki bi ločevali med integrativnimi in dezintegrativnimi konflikti. Problem je še v tem, da se ne upoštevajo dovolj povezave medetničnih konfliktov s temeljnimi antagonističnimi družbenimi konflikti. Zaradi vsestranskih pojavov anomalije ni vrednostnih kriterijev, ki bi služili pri transformaciji dezintegrativnih v integrativne medetnične konflikte.¹²

Konkretni mednacionalni konflikti v Jugoslaviji zadevajo: odnose med nerazvitimi in razvitimi narodi, koncepte centraliziranega, ali nacionalno avtonomnejšega razvoja, administrativno, politično monističnega ali pa pluralističnega, demokratičnega razvoja. Konflikti potekajo med številčno večinskimi in številčno manjšinskimi narodi in narodnostmi, med avtohtonimi in imigrantskimi etničnimi skupinami, med različnimi tipi nacionalizmov itd.

Pri raziskovanju konfliktov v jugoslovanskih mednacionalnih odnosih ne moremo mimo problemov družbene moči, zaradi katere prihaja do inkonsistentnosti med družbenimi strukturami. Sedanja politična moč je monistična in decentralizirana na nacionalne centre, zaradi tega je centralna zvezna moč oslABLJENA, vendar neredko sprejema ukrepe, ki prizadevajo nacionalne centre moči. Načela konsenza omejujejo zvezno moč. Do ukrepov, ki omejujejo nacionalne nosilce moči, prihaja s pomočjo pritiskov večine manj razvitih nacionalnih politokracij. Tako se

¹¹ H. Blalock: *Race and Ethnic Relations*, Prentice Hall, New Jersey, 1982, str. 46.

J. Rex: *Race and Ethnicity*, 1986, str. 35-36.

¹² P. Klinar: *Etnične avtohtone in imigrantske manjšine*, RI ESPN, Ljubljana 1986, str. 88-105.

I. Wallerstein: *Semiperipheral Countries and Contemporary World Crisis*, *Theory and Society* 3/1976, str. 461-483.

A. Richmond: *Structural Change and the Sociology of Migration*, Dubrovnik, June 15th 1985.

postavlja vprašanje, v katerih nacionalnih enotah je večja koncentracija moči? To niso zmeraj ekonomsko razvitejšee nacije, pogosto so to ekonomsko manj razvite, ki pa so številčneje kot razvite.¹³

Mednacionalni dezintegracijski konflikti prispevajo k temu, da se ne morejo uveljaviti sodobnejša načela razvitejših medetničnih odnosov: skladnost med sistemsko in socialno-etnično integracijo, nacionalna enakopravnost, integrativni procesi delitve dela, zasnovani na vsestranskem razvoju vsakega naroda, razviti procesi adaptacije – etničnega pluralizma ter integrativnih, funkcionalnih konfliktov.¹⁴

Dezintegracijski značaj mednacionalnih konfliktov

Po teh nekoliko shematičnih ugotovitvah o mednacionalnih konfliktih bomo poskušali na temelju empiričnih ugotovitev iz javnomnenjskih raziskav v Sloveniji, ki zadevajo mednacionalne odnose v Jugoslaviji, ilustrirati nekatere značilnosti mednacionalnih konfliktov. Glede na krizo mednacionalnih odnosov moremo sklepati, da v mednacionalnih konfliktih prevladujejo dezintegracijski, disfunkcionalni konflikti. Katere empirične ugotovitve govorijo za trditev, da prevladujejo dezintegracijski konflikti?

1) *Splošne ocene mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji* so glede na ugotovitve empiričnih raziskav kritične in opazen je trend slabšanja mednacionalnih odnosov. Za njihovo prihodnost prevladujejo pesimistične napovedi, ki se poudarjeno slabšajo. Iz splošnih ocen mednacionalnih odnosov in iz predvidevanj njihovega prihodnjega razvoja ter trendov ocen sledi, da so mednacionalni odnosi v Jugoslaviji v globoki, trajnejši krizi, ki ji še ni videti izhoda. Očitno torej gre za obstoj dezintegracijskih, disfunkcionalnih konfliktov.

V letošnji raziskavi slovenskega javnega mnenja so vidne izrazito negativne ocene mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji, hkrati pa *ocene o mednacionalnih odnosih v Sloveniji* govorijo o dobrih mednacionalnih odnosih. Kako pojasniti obrnjeno podobo ocen o mednacionalnih odnosih v Jugoslaviji in v Sloveniji? Vzroke za negativne ocene mednacionalnih odnosov v Jugoslaviji iščemo v zaostrenih odnosih med Slovenijo in Srbijo, v drugih mednacionalnih konfliktih in v kosovskih razmerah. V Sloveniji pa gre za mednacionalne odnose, ki zadevajo razmerja med Slovenci in obema avtohtonima narodnostima (madžarsko in italijansko) in med avtohtonimi prebivalci Slovenije ter imigranti iz drugih okolij Jugoslavije. V Sloveniji se očitno kaže izrazito neskladje med sistemsko (politično, ekonomsko) jugoslovansko integracijo in socialno narodno ter sistemsko, nacionalno slovensko integracijo. Znotraj Slovenije pa se kaže manj neskladja med sistemsko-nacionalno integracijo in socialno-narodno integracijo.

Slovenci si zamišljajo *izhode iz mednacionalnih konfliktov* kot pridobitev popolnejše nacionalne suverenosti, kar zahteva spremembo političnega sistema v Jugoslaviji. Zavračajo ekstremne izhode iz mednacionalnih konfliktov, kot je uvedba izrednega stanja (po vsej državi) in razpad Jugoslavije. Z minimalnimi deleži zavračajo tudi zamisel o odcepitvi Slovenije. Če pa so utemeljena večinska pesimistična stališča, da se bo nadaljevalo konfliktno stanje negotovosti jugoslo-

¹³ P. Klinar: Razmerja med razredi, sloji ter etničnimi skupinami z vidika družbene mobilnosti in migracij, RI FSPN, Ljubljana 1987, str. 83–97.

¹⁴ S. Eisenstadt: Macro-social Analysis – Background, Development and Indications, v: S. Eisenstadt ed: Macrosociological Theory, Sage, ISA, London 1985, str. 7–25.

P. Klinar: Razmerja med razredi, sloji ter etničnimi skupinami z vidika družbene mobilnosti in migracij, str. 83–97.

vanskih mednacionalnih konfliktov še v prihodnje, potem kriza lahko preraste v katastrofo.¹⁵

V jugovzhodnih predelih Jugoslavije se širijo številni *negativni stereotipi o Slovencih*, češ, da so Slovenci egoisti, da razbijajo Jugoslavijo, da dopuščajo sumljive ideje, da premalo sledijo skupnim socialističnim idejam ipd., ki dobivajo znake slovenskega sindroma. Te negativne stereotipe o sebi slovensko javno mnenje odločno zavrača. Očitno je, da se politokracija južnih in vzhodnih nacij poslužuje akcije grešnega kozla, s katero skuša dosegati večjo notranjo nacionalno homogenizacijo.¹⁶

Za prevlado dezintegracijskih konfliktov govorijo tudi *ocene o integracijskih in dezintegracijskih dejavnikih v mednacionalnih odnosih*. Beležimo upadanje pomena integracijskih in naraščanje pomena dezintegracijskih dejavnikov. Med integracijske dejavnike se uvrščajo tradicionalni dejavniki: skupni narodnoosvobodilni boj v obdobju II. svetovne vojne, moralno tradicionalno načelo bratstva in enotnosti, uveljavljeno v revolucionarnem obdobju, deloma pa tudi skupna država in vojska. Samoupravnemu socialističnemu sistemu in zvezi komunistov, ki bi morala glede na sistemske temelje predstavljati bistvene sistemske vezne člene sodobne Jugoslavije, pa javno mnenje ne pripisuje večjega pomena kot integracijskima dejavnikoma in njun pomen se stalno zmanjšuje. Medtem ko šteje javno mnenje med temeljne integracijske dejavnike tradicionalne dejavnike, v manjši meri pa mednje uvršča sodobne sistemske integracijske dejavnike, pa obratno med dezintegracijske dejavnike uvršča sodobne ekonomske probleme (delovne navade, standard, redoljubnost), ki so jim pridružene tudi tradicionalne kulturnojezikovne in religiozne razlike med jugoslovanskimi narodi.¹⁷ Mednacionalni konflikti so dezintegracijski in kažejo, da sodobni sistemski dejavniki ne delujejo dovolj integracijsko, da je integracija zgrajena na tradicionalnih dejavnikih in, da sodobne ekonomske razlike med razvitimi in manj razvitimi – pa tudi tradicionalne kulturne razlike – delujejo v smislu širjenja dezintegracijskih konfliktov.

2) Da so *kulturne razlike* označene kot dezintegracijske, to govori o *nerazvoju kulturnega pluralizma* v mednacionalnih odnosih. Naše raziskave v Sloveniji kažejo, da se znaki etnične distance in manj intenzivnih konjunktivnih odnosov kažejo v odnosih z etničnimi skupinami, ki so kulturno različne (Albanci, Muslimani ipd.) in, ki izhajajo iz okolij, kjer se rojevajo nasprotja do Slovenije (Srbi). Vidne so tudi težnje etnične endogamije glede sklepanja zakonskih zvez.¹⁸ Avtohtono prebivalstvo – etnično dokaj homogene Slovenije – izraža nerazpoloženje do priseljevanja pripadnikov drugih narodov in narodnosti iz manj razvitih predelov Jugoslavije, ki iščejo v Sloveniji delo, to pa zaradi kulturno-jezikovne pa tudi zaposlitvene ogroženosti.¹⁹ Vpliv nerazvitega etničnega pluralizma na dezintegracijski značaj mednacionalnih konfliktov je nedvomen. K nerazvitosti etničnega pluralizma izrazito prispevajo *nerazvite medetnične informacije*, ki so nezadostne, nepoglobljene in neenakomerne (odvisne od velikosti narodov).²⁰ Možnosti za dezinformacije o drugih narodih in narodnostih v množičnih komunikacijskih

¹⁵ Raziskave Slovensko javno mnenje (SJM) RI FSPN, Ljubljana 1980–1989.

¹⁶ SJM 1987–88.

¹⁷ SJM 1972, 1976, 1980, 1982, 1987.

¹⁸ SJM 1986, 1989.

¹⁹ SJM 1986, 1988.

²⁰ Raziskava: Informiranost o republikah in pokrajinah, narodih in narodnostih, Inštitut društvenih nauka, Beograd 1980.

sredstvih so velike, kar izkorišča politokracija in s tem uresničuje svojo politiko iskanja grešnega kozla. Negativni heterostereotipi se širijo.

3. Ob kulturnih razlikah, kot to izhaja iz prikaza sodobnih dezintegracijskih dejavnikov, so za razumevanje značaja dezintegracijskih konfliktov pomembni *družbeno-ekonomski odnosi med razvitimi in nerazvitimi nacijami*, oz. republikami in pokrajinama. Čeprav v Sloveniji raziskovalni podatki kažejo na to, da še zmeraj prevladujejo umerjeno solidarni pogledi na razvoj nerazvitih, pa je treba reči, da je opazen trend njihovega zmanjševanja in hkrati trend izrazitega upada skrajno solidarističnih stališč ter trend povečevanja partikularističnih pogledov, po katerih naj bi postala skrb za razvoj nerazvitih stvar njih samih. Razviti se zavedajo pomena svoje pomoči za razvoj nerazvitih narodov in narodnosti, ob hkratni intenzivni skrbi teh območij za lasten razvoj; ob tem pa se zavzemajo za spremenjene načine dajanja pomoči, namreč ne preko administrativnih skladov, marveč v obliki posojil, skupnih vlaganj, torej na načine, ki odsevajo skupne ekonomske interese dajalcev pomoči in nerazvitih kot prejemnikov te pomoči. Dosedanje obremenitve razvitih za razvoj nerazvitih so velike in načenjajo njihovo akumulacijo, zaradi tega tudi povečevanje deležev partikularističnih pogledov na razvoj nerazvitih. Partikularistična stališča so povezana s krizo, ko obremenitve za razvoj nerazvitih prizadevajo že tako omejen razvoj razvitih. Težnje nerazvitih za pomoč iz razvitih republik Jugoslavije pa so v teh razmerah vse večje – in tako se glede na makrosociološki konfliktni model o medsebojnem izkoriščanju razvitih in nerazvitih mednacionalni konflikti zaostrojujejo.²¹

4. Ob kulturnih in ekonomskih dezintegracijskih mednacionalnih konfliktih se je treba zaustaviti še pri *političnih konfliktih*. Jugovzhodne nacije predvsem poudarjajo pomen unificirane močne Jugoslavije, kar je razumeti kot njeno centralistično ureditev, dočim pa severozahodne nacije poudarjajo takšno federativno urejenost Jugoslavije, ki bo temeljila na večji avtonomiji republik (nacij), na spoštovanju razlik med njimi, na specifičnostih svojih gospodarskih in političnih razmer, ne da bi s tem ovirale druge federalne enote. Federacija naj bi torej pomenila združevanje različnega v skupne, dokaj široke okvire. V Sloveniji, na primer, javnomnenjske raziskave kažejo na nezadovoljstvo o dosedanji *samoslojnosti* slovenske nacionalne politike in na težnje po povečanju avtonomije. Kritično so zavrjnene pojavne oblike zveznega centralizma in nasprotovanja slovenski nacionalni politiki.²² Slovenska javnost se odločno zavzema za razvoj slovenske državnosti, katere bistvena sestavina je *pravica do samoodločbe vključno z odcepitvijo*. To pravico slovensko javno mnenje razume kot neodtujljivo in veljavno pravico, čeprav hkrati izraža dvome glede njene uresničljivosti, češ, da gre le za formalno pravico, ki da nikoli ni bila resno mišljena. Slovenci v tem času pravico do samoodločbe jemljejo zares, saj jih blizu polovice meni, da je glede na sedanje razmere smiselno razpravljati o odcepitvi Slovenije od Jugoslavije. Deleži teh ocen so se močno povečali, kar govori o zaostrovanju jugoslovanskih mednacionalnih konfliktov. Večinska stališča o smiselnosti razprav o odcepitvi še ne pomenijo strinjanja z odcepitvijo (delež anketirancev, ki vidijo izhod iz sedanjih nacionalnih konfliktov v odcepitvi Slovenije, je nižji od deleža tistih, ki to možnost zavračajo). Zahteve po razpravi o odcepitvi Slovenije izražajo nezadovoljstvo s političnimi razmerami v Jugoslaviji, in jih je mogoče razumeti kot odgovor na politične napade in pritiske na Slovenijo, ki jih javno mnenje razume kot ogrožanje slovenske nacionalne suverenosti, ki se v popolnejših pojavnih oblikah sploh še ni razvila.

²¹ SJM 68, 69, 71, 72, 76, 78, 80, 82, 83, 84, 86, 88, 89.

²² SJM 87, 88, 89.

Zbornik: Slovenija v Jugoslovanski federaciji, FSPN Ljubljana 1987.

Raziskovalni podatki kažejo, da ogrožajo slovensko suverenost: avtoritativno zavračanje pomembnih slovenskih predlogov s strani zveznih organov in napadanje razvijajočega se slovenskega pluralizma in demokracije, ki prihaja iz drugih jugoslovanskih okolij, kakor tudi prevelike materialne obveznosti Slovenije do federacije in nerazvitih, ki so politično določene. Smer razvoja Slovenije je v javnem mnenju začrtana. To je večja samostojnost Slovenije, ki jo je mogoče doseči s polnejšim razvojem slovenske državnosti. Večina Slovencev meni, da je večjo slovensko nacionalno suverenost mogoče pridobiti z ustavnimi spremembami, blizu polovice pa jih meni, da je to mogoče doseči s konfederativno ureditvijo.²³

V prevladujočih empirično ugotovljenih stališčih, da se Sloveniji odpirajo *nove razvojne možnosti zunaj Jugoslavije*, je mogoče razkriti dve tendenci. Prva predstavlja težnjo po večji avtonomiji Slovenije in njenih institucij za neposredno povezovanje z mednarodnimi subjekti, druga tendenca pa govori za odpiranje slovenskega prostora v širši družbeni prostor zahodne Evrope, ker so ji okviri Jugoslavije preozki in neredko razvojno tudi premalo stimulatívni. Odprtost Slovenije naj bi se torej usmerila proti ekonomsko, tehnološko, civilizacijsko razvitejšim družbam, ki uveljavljajo pluralistični sistem.

Slovenci vidijo pot iz obstoječe krize v *novem konceptu socializma*, ki bi temeljil na tržnem gospodarstvu z različnimi oblikami lastnine, na samoupravni pluralistični demokraciji s pravico do spontanah političnih gibanj, avtonomnem spoštovanju razlik med republikami (nacijami). Slovenci niso zazrti v obnovo klasične meščanske družbe po zahodnem vzorcu, še manj pa v vrnitev sistema državnega avtoritarnega socializma.²⁴

V jugovzhodnih okoljih jugoslovanskih narodov so koncepti novega socializma, integriranosti v zahodno Evropo, neposrednih mednarodnih povezav nacionalnih institucij, bistvene preнове federacije, zasnovane na avtonomiji nacij, političnega pluralizma, obstoja spontanah političnih gibanj ipd. – sporni, problematični ali celo nesprejemljivi, kar vodi do disfunkcionalnih mednacionalnih konfliktov.

5. *Kosovo* je izrazito območje dezintegracijskih mednacionalnih konfliktov, ki odsevajo v jugoslovanskih mednacionalnih odnosih. Konflikti med Srbi, Črnogorci in Albanci so sicer tradicionalni. Zaostriili pa so se, ko so Albanci postali številčna etnična večina in, ko so postopno začeli pridobivati politično moč, s čimer se je pokrajina začela osamosvajati od Srbije. Pri delu Albancev so se začela gibanja za spremembo pokrajine v republiko, ob hkratnih pritiskih na Srbe in Črnogorce, ki so se začeli množično izseljevati. Med delom Albancev je dejavna tudi protijugoslovanska usmerjenost za združitev z LR Albanijo, SR Srbija je razširila svoje pristojnosti na Kosovo, ki je zgubilo del svoje avtonomije, zaradi česar so izbruhnili med Albanci nemiri, ki so se z nasiljem še zaostriili, in uvedeno je bilo izredno stanje z omejitvijo pravic. Grobi represivni in diskriminacijski ukrepi so prizadeli Albance, kar vse skupaj ne rešuje ostrih mednacionalnih konfliktov in malo verjetno je, da bodo administrativni ukrepi uredili razmere, zatrili regresivne nacionalizme, omejili izseljevanje Srbov in Črnogorcev, izkoreninili težnje Albancev po večji avtonomiji ipd. Slovensko javno mnenje vidi izhode iz kosovske krize v dolgoročnih ekonomskih in demografskih razvojnih ukrepih, nasprotuje pa omejevanju avtonomije Kosova,

²³ SJM 88, 89.

Raziskava Mnenjski voditelji, SJM 88, RI FSPN, Ljubljana 1988.

Suverenost slovenskega naroda, Zbor slovenskih kulturnih delavcev, Ljubljana 15–16. nov. 1988.

P. Klínar: O Sloveniji in Kosovu, TiP, 8, 9/89, str. 1031–1033.

²⁴ SJM 87, 88, 89.

Mnenjski voditelji SJM 88.

kakor tudi povečevaju avtonomije v smeri razvoja republike. Slovenska javnost izrazito odločno nasprotuje oblastni represiji nad Albanci na Kosovu. Večina Slovencev zavrača čistke, zapiranja, osamitve in druge oblike prisile nad albanskimi intelektualci in politiki, češ, da je na ta način mogoče doseči le začasno pomiritev in, da bodo nemiri izbruhnili še v ostrejši obliki ter, da bodo ti ukrepi kosovske probleme le zaostriili.

Slovensko javno mnenje ne sprejema uradnih jugoslovanskih ocen kosovskih dogodkov, ki so rabile za uvedbo posebnih ukrepov in izrednega stanja. Kosovski dogodki so nastali po pogledih slovenskega javnega mnenja zaradi gospodarske zaostalosti in neustreznega razvoja mnogoterih socialnih problemov. Izražajo upor Albancev proti omejitvi njihove avtonomije, ki ga je šteti kot rezultat politike srbskega vodstva za uveljavljanje »velike« Srbije. Nestrinjanje pa prevladuje nad strinjanjem z uradnimi stališči kosovskih dogodkov: da je šlo za kontrarevolucijo Albancev, da hočejo Albanci doseči razbitje Jugoslavije in se od nje odcepiti, da je dogodke šteti kot posledico albanskega preganjanja Srbov in Črnogorcev.

Slovenska javnost ne sprejema uradnih jugoslovanskih ocen o dramatični gladovni stavki albanskih rudarjev v Starem trgu in obrazložitve za uvedbo izrednega stanja na Kosovu.²⁵

Ocene kosovskih razmer so izrazito različne, to pa govori o zaostrenih mednacionalnih konfliktih, ki zaradi tega nastajajo.

6. Nacionalne politokracije *dosegajo nacionalne homogenizacije* na različne načine. V jugovzhodnih delih srečujemo forsiranje populizma, militantnost do drugače mislečih, agresivnost do drugih nacionalnih političnih elit, ki vodijo drugačno politiko, – forsiranje tradicionalne monistične oblasti v svojem okolju in – poskuse o njenem prodoru v federaciji. V Sloveniji odsevajo narodno homogenizacijo pojavi narodne osveščenosti in sodelovanja s Slovenci po svetu.²⁶ Načelna homogenizacija pa se skuša doseči z uveljavitvijo teženj po demokratičnem in humanem sistemu, modernizaciji in pluralizaciji oblasti, njeni večji odločnosti pri zagotavljanju nacionalne suverenosti. Podatki slovenskega javnega mnenja kažejo, da javnost v Sloveniji zaupa svojemu sedanjemu političnemu vodstvu in sporoča, da bi reagirala z nasprotovanji in upori, če bi bilo vodstvo nasilno zamenjano zaradi obtožbe nacionalizma.²⁷

Sklep

Sami procesi uveljavljanja nacionalnih homogenizacij, predvsem pa močno različni načini njihovega doseganja, govorijo o globokih mednacionalnih konfliktih.

Dezintegracijski značaj mednacionalnih konfliktov v Jugoslaviji govori o neuresničevanju temeljnih načel za urejanje sodobnih nacionalnih odnosov. Porajajo se problemi neuresničevanja enakopravnosti narodov in integrativne delitve dela, zavrtosti procesov razvite adaptacije in kulturnega pluralizma ter možnosti prehajanja dezintegrativnih v integrativne konflikte ipd. Siroj se prostor za nega-

²⁵ SJM 82, 83, 88, 89.

Pogledi, Split 2/88.

P. Klínar: So izhodi iz kosovskih razmer?, Teorija in praksa XXV, 11–12/88, str. 1479–1489.

P. Klínar, O Sloveniji in Kosovu, TiP, 8, 9/89, str. 1033–1035.

²⁶ SJM 88.

²⁷ SJM 89.

tivne predsodke, stereotipe in druge pojave nasprotovanj, za regresivne nacionalizme in še druge pojave socialne dezorganizacije in patologije, kar vse skupaj daje malo možnosti za uveljavljanje razvojnih sprememb. Dezintegrativni mednarodni konflikti angažirajo dejavnosti mnogih institucij, ki tako ne opravljajo svojih temeljnih dejavnosti, ali pa so zaradi teh konfliktov izrazito paralizirane.

Ob zapozneli modernizaciji in razlikah v njenem doseganju, različni razvitosti, različnih civilizacijah in kulturah številnih narodov, različnih razvojnih konceptih, različni velikosti narodov in narodnosti, njihovi različni državitvornosti, vplivajo na dezintegrativne mednarodne konflikte nedvomno sodobna celovita družbena kriza, neuveljavljenost sodobnih integracijskih dejavnikov – modernejšega federativnega, diferenciranega in fleksibilnega političnega pluralističnega sistema, številni pojavi inkongruence in še raznoteri drugi družbeni pojavi.

Družbene spremembe ostajajo nepovezane in necelovite, neredko pa tudi niso istosmerne, zaradi česar ne prihaja do razvojnih, kvalitativnih sprememb. Vsiljujejo se spremembe brez zagotovljenih predpostavk, in fazi uveljavljanja sprememb ne sledi faza dozorevanja, ker se eksperimentalno že uvajajo nove spremembe. Zaporedje sprememb ni domišljeno. Spremembe so v enem nacionalnem ali ožjem okolju označene kot progresivne, v drugem pa kot regresivne; percepcija družbenih sprememb temelji na povsem različnih vrednotah in interesih. Ni soglasja o tem, ali naj doživi spremembe celotni sistem ali le njegovi segmenti, še manj pa o načinih sprememb in o vzrokih, ki jih vzpodbujajo. Prenosi objektivno razvojnih, inovativnih sprememb iz enega nacionalnega v drugi nacionalni prostor so težavni in počasni. Zaradi nizke institucionalne ločenosti med politiko in ekonomijo je bilo doslej le malo možnosti za uveljavljanje ekonomskih sprememb, ki jih narekujejo ekonomski procesi. Administrativno politično vizionarstvo, povezano z voluntarizmom je zemarjalo pragmatične rešitve, ker ni izhajalo iz zaznanih potreb in objektivne determiniranosti družbenega dogajanja. Zaradi tega ni presenetljivo, da so ostajali stranski učinki družbenih sprememb nepredvideni. Spremembe so se ocenjevale predvsem z vidika ogrožanja ali utrjevanja ene ali druge politične elite. Skica o procesih družbenih sprememb, ki so rezultat konfrontacije konfliktov, potrjuje našo tezo o disjunktivnem značaju obravnavanih mednarodnih konfliktov.

Posamezni medetnični konflikti v Jugoslaviji so bili empirično prikazani z zornega kota slovenske javnosti, drugi pol pa z vidika političnih reagiranja, zabeleženih v množičnih komunikacijskih sredstvih iz drugih okolij. Vse konflikte je mogoče razdeliti na kulturne, ekonomske in politične. Zdi se, da so politični najpomembnejši, ker politika izrazito zadeva tako ekonomske kot kulturne konflikte in ker politična dogajanja izrazito krojijo vse medetnične konflikte.

Ta ugotovitev kaže na problematično demokratizacijo v medetničnih in mednarodnih odnosih; stvarna demokratizacija začenja z uveljavljanjem individualnih pravic, brez katerih ni učinkovitega uveljavljanja kolektivnih etničnih in nacionalnih pravic. Posameznik z zagotovljenimi demokratičnimi pravicami v družbi, ki se razvija, more biti vse manj sredstvo regresivno nacionalistične manipulacije politokracije in razširjevalec diskriminacijskih ravnanj do pripadnikov drugih, tradicionalno različnih etničnih skupin. Tu so začetki usklajevanja med socialno narodno in sistemsko, nacionalno integracijo ter med širšimi sistemskimi in nacionalnimi, sistemskimi ter narodno-socialnimi integracijskimi procesi. V tej smeri je mogoče razmišljati o omejevanju dezintegracijskih mednarodnih in medetničnih konfliktov v Jugoslaviji.²⁸

²⁸ P. Klinar: Slovenski pogledi na mednarodne odnose, TiP, 2–3/87, str. 335–346.